

OPERATIIVINEN SOPIMUS 2021 OVK2 / Tilinpäätös

Toimiala: Sivistystoimiala

Palvelualue: Perusopetus

Sopimuksen tarkoitus:

Operatiivinen sopimus on kasvatus- ja opetuslautakunnan sekä toimialan välinen sopimus perusopetuspalveluista. Operatiivinen sopimus sisältää palvelualueen keskeiset toiminnalliset tavoitteet, tavoitteiden toteutumista kuvaavat mittarit, työvoiman käytön ja laatutavoitteet mittareineen.

1 Lähtökohdat

1.1 Kuvaus toiminnasta

Perusopetus tukee oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuulliseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Se luo perustan oppilaan laajan yleissivistyksen muodostumiselle, vahvistaa oppimaan oppimista ja edellytyksiä elinikäiseen oppimiseen. Perusopetus edistää kulttuurien sekä aatteellisten, maailmankatsomuksellisten ja uskonnollisten perinteiden sekä länsimaisen humanismin perinteen tuntemista ja ymmärtämistä. Elämän, toisten ihmisten ja luonnon kunnioittamisen rinnalla korostetaan ihmisarvon loukkaamattomuutta, ihmisoikeuksien kunnioittamista ja suomalaisen yhteiskunnan demokraattisia arvoja, kuten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Sivistykseen kuuluu myös yhteistyö ja vastuullisuus, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen, kasvu hyviin tapoihin sekä kestävän kehityksen edistäminen.

Suomenkielisen perusopetuksen kouluja on 31. Oppilaita tällä hetkellä yhteensä 14 255 (Turun omat koulut, sisältäen kv-koulun). Palvelualueella toimii kolme yhteistyöaluetta. Perusopetuksen oppilaista noin 12,8 % on vieraskielisiä. Opetettavia äidinkieliä on 27. Noin 13 % oppilasta tarvitsee erityistä tukea opinnoissaan (1673). Erikoisluokilla on oppilaita 1866, mikä on noin 15 % perusopetuksen oppilaista. Turun perusopetuksessa on erikoisluokkatoimintaa mm. kielissä, matematiikassa, liikunnassa, musiikissa ja kuvataiteessa. Ulkokuntalaisia oppilaita on 437 (3,5 %).

1.2 Toimintaympäristön muutostekijät

Turku on vetovoimainen maakuntakeskus ja oppilasmäärä kasvaa tasaisesti. Toimintaympäristön kehitys on ollut kutakuinkin sellaista kuin odotettiin. monikulttuurisuus lisääntyy ja erityisopetus on huomattavan kysyttyä. Muutto-oppilaiden tuen tarpeet aiheuttavat useamman pienryhmän perustamisen vuosittain. Tällä hetkellä 5-6 uutta pienryhmää. Samoin oppilasmäärän kasvulla on yleisopetuksen ryhmissä samansuuntaisia vaikutuksia, kun kaikki tulijat eivät mahdu ennestään olemassa oleviin oppilasryhmiin.

Sivistystoimiala on hankkinut uudet päätelaitteet vuosiluokille 4 ja 7. Laitteet tulivat oppilaille henkilökohtaisiksi kolmen vuoden käyttöajalla. Kaikilla 4.-9.-luokkalaisilla on nyt päätelaite. Henkilökunnan kouluttaminen ja tutorointi jatkuvat. Vuosittaiset laitetäydennykset jatkuvat tämän kolmivuotisen ensihankintavaiheen jälkeenkin, mutta matalammalla profiililla ja hieman harvennetulla syklillä.

Pandemian aiheuttaman pakkoharjoituksen myötä valmiudet etäopetukseen ovat nyt kohtalaiset. Tietohallinto ja TOP-keskus valmistelevat etäopetuksen konseptimallia, jolla on tarkoitus yhdenmukaistaa etäopetuksen toimintatapoja ja välineitä myös tulevia, kasvavia etäopetustarpeita silmällä pitäen. Samoin koulutukset tälläkin teemalla jatkuvat vilkkaina.

Sivistystoimiala huolehtii osaltaan koulutustakuun toteuttamisesta siten, että kaikille opintahaluille voidaan tarjota opiskelupaikka.

Oppilasmäärän kehitys perusopetuksessa:

Oppilasmäärän kasvu on jatkunut perusopetuksessa viime vuosina varsin voimakkaana ja on viimeisimmän tiedon mukaan myös vuonna 2021 yli 200 oppilasta.

Toimintaympäristössä tapahtuneet poikkeamat:

Toimintaympäristö ja sen muutos on ollut kutakuinkin odotettua. On havaittavissa, että erityisopetuksen palvelujen kysyntä tuntuu osana muuta palvelukysyntää olevan edelleen voimakasta. Turku on vetovoimainen alue niin palvelutarjontansa kuin työllistymis- ja asumismahdollisuuksiensaakin vuoksi etenkin sellaisten perheiden keskuudessa, joilla on kouluikäisiä lapsia.

1.3 Toiminnan kehittämissuunnitelma ja strategiset painopisteet

Perusopetuksen yhteisiksi kehittämissuunniksi on asetettu *hyvinvointi* sekä *osaaminen ja kilpailukyky* kaupunkistrategian mukaisesti. Myös oppimisen digitalisaatiota edistetään henkilökunnan henkilökuntakoulutuksen, -tutoroinnin sekä laitehankintojen kautta edelleen. Pandemian aiheuttamiin vaikutuksiin oppimisessa kiinnitetään huomiota kansallisen erillisrahoituksen avulla järjestettävien tukitoimien.

Oppilaiden koulupoissaoloihin puuttumiseen, koulukiusaamisen ehkäisemiseen sekä mielen hyvinvoinnin tukemiseen suunnataan koulutusta.

Terveysten edistämisen yhtenä osana jatketaan eli Liikkuva koulu -toimintamallia yhdessä vapaa-aikatoimialan kanssa. Lisäksi kehitetään mahdollisuuksien mukaan oppilaitosten kalustamista uusien oppimisympäristöjen ja paremman ergonomian saavuttamiseksi.

Vanhemmuuden tukeminen on sivistystoimialan perustoimintaa kaikilla palvelualueilla.

1.4 Palvelujen tarvetta kuvaavat tunnusluvut

Tunnusluku	2018	2019	2020	2021	2022 en-nuste	2023 en-nuste	2024 en-nuste
Turkulaisten 7-15 -vuotiaiden määrä	14 086	14 345	14 438	14 569	14 749	14 841	14 784
- suomenkielisten 7-15 –vuotiaiden määrä (31.12.) *	10 895	10 967	10 905	10 846	10 883	10 850	10 732
- ruotsinkielisten 7-15 –vuotiaiden määrä (31.12.) *	918	947	954	982	1 001	1 016	991
- muunkielisten 7-15 -vuotiaiden määrä (31.12.) *	2 273	2 431	2 579	2 741	2 866	2 075	3 061

*Lähde: Turun kaupungin väestöennusteet 2020 – 2021 koko väestölle, ruotsinkieliselle väestölle ja muunkieliselle väestölle (15.5.20). Määrät suomenkieliselle väestölle on saatu vähentämällä koko väestön määrästä ruotsinkielisten ja muunkielisten määrät. http://tkupbi.adturku.fi/reports/powerbi/Johdon%20raportointi/v%C3%A4est%C3%B6ennuste_2020?rs:embed=true

2 Toiminnalliset tavoitteet

2.1 Tavoitteelliset tunnusluvut

Tunnusluku	Tyyppi	Tilinpäätös 2019	Tilinpäätös 2020	Talousarvio 2021 muutoksin	Toteutuma 31.5.21	Toteuma 31.12. 21	Seuranta-väli
Perusopetuksen nettokustannukset oppilasta kohden, € (sisältäen myös vammaisopetuksen ja sairaalaopetuksen)		8648		8475	ei raportoida	ei raportoida	1 v.
Lisätietoja:							

Tunnusluvun tyyppi: V= Volyyymi; L/V=Laatu/vaikuttavuus; S/P=Saataavuus/peittävyys; T/T=Tuottavuus/taloudellisuus

2.2 Operatiiviset tavoitteet

Strategisen sopimuksen tavoite (viite)	Strategisen linjauksen tunnus/ alatavoite	Palvelualueen tavoite	TA 2021 mittari	Toteutuma 31.5.21	Toteuma 31.12. 21	Mittarin seuranta-väli	Vastuuyksikkö
Hyvinvointi	<p>2.1.1 Luodaan puitteet hyvinvoinnille laaja-alaisella yhteistyöllä</p> <p>2.1.2 Lisätään tuottavuutta tekemällä ehkäisevästä työstä kaiken toiminnan kivijalka</p>	<ul style="list-style-type: none"> Tuen kehittäminen: tuen kaikkien tasojen kattava käyttö Päätösprosessin toimivuus Työhyvinvoinnin prosessien tehostettu lanseeraus ja tiedottaminen Henkilöstön kouluttaminen haastavia tilanteita varten, Mapa Oppilaiden ja henkilöstön hyvinvointia tukevat koulutuskokonaisuudet harrasteikkunan käyttöönotto pilotoidaan yläkouluissa Koulujen omat hyvinvointitavoitteet <p>Tavoitteita edistävät hankkeet ja projektit:</p> <ul style="list-style-type: none"> Liikkuvan koulun vakiinnuttamien perusopetuksen toiminnaksi Prokoulu Silta Esi- ja alkuopetuksen yhteistyöpilotti. 	<p>Tuen kahden ensimmäisen portaan käyttö tehostuu ja erityisen tuen tarve vähenee</p> <p>Sairaspoissaolojen väheneminen Toteutunut/ei toteutunut</p> <p>Koulujen omat mittarit.</p>	<p>Osittain toteutunut. Tuen portaiden käyttö tehostunut, asiakasmäärä kasvanut.</p> <p>Sairaspoissaolot ovat vähentyneet.</p> <p>Koulujen omia tavoitteita kuljetettu eteenpäin pandemian puitteissa.</p> <p>Liikkuva koulu vakiinnutettu koulujen toimintaan. Prokoulu, Silta ja yhteistyöpilotti käynnissä.</p>	<p>Osittain toteutunut. Pitkäkestoinen muutosprosessi.</p> <p>Toteutunut.</p> <p>Toteutunut</p> <p>Etenee, pitkäkestoinen prosessi.</p> <p>Vakiinnutettu.</p> <p>Liikkeellä suunnitellusti.</p>		<p>Perusopetus</p> <p>Perusopetus ja HR</p> <p>Perusopetus ja HR</p> <p>Perusopetus</p>
Osaaminen ja kilpailukyky	<p>3.1 Yrittävä ja osaava Turku</p> <p>2.2.8 Tulevaisuuden osaamispääosaamispääoma turvataan järjestämällä jatkossakin kor-</p>	<ul style="list-style-type: none"> Perusopetuksen digitalisaatio, henkilöstökoulutus ja tutortoiminta Etäopetuskäytänteiden yhdenmukaistaminen ja konseptointi 	<p>Laitekanta kattavasti hyötykäytössä Toteutunut/ei toteutunut</p>	<p>Laitekannan käyttö vahvistunut huipputasolle etäopetusjärjestelyjen vuoksi. Toteutunut</p>	<p>Toteutunut.</p> <p>Toteutunut</p>		<p>Perusopetus, TOP -keskus</p>

	<p>keatasoista yleissivistävää ja ammatillista koulutusta terveellisissä tiloissa</p> <p>2.2.1 Henkilöstön osaaminen pidetään kehityksen kärjessä systemaattisella osaamisen johtamisella ja laajaan verkostoitumiseen kannustamalla</p> <p>3.2.3 Digitaalisia palveluja kehitetään laajalla ja avoimella yhteistyöllä</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kieliohjelman uudistaminen, toimeenpano ja toteutus • Johtamisen tuki: koulutus ja mentorointi • Koulun omat tavoitteet osaamiseen ja kilpailukykyyn liittyen <p>Tavoitteita edistävät hankkeet ja projektit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • STEaM • Kielivirta • Kielitietoisesti koulussa 	<p>Toteutunut/ei toteutunut</p> <p>Toteutunut/ei toteutunut</p> <p>Toteutunut/ei toteutunut</p> <p>Toteutunut/ei toteutunut</p>	<p>Kieliohjelman uudistukset toteutetaan.</p> <p>Toteutus käynnissä, jatkuu edelleen.</p> <p>Toteutus käynnissä, jatkuu edelleen.</p> <p>Toteutunut, hankkeet käynnissä.</p>	<p>Toteutunut.</p> <p>Toteutus käynnissä, jatkuu edelleen.</p> <p>Toteutus käynnissä, jatkuu edelleen.</p> <p>Toteutunut, hankkeet käynnissä.</p>		<p>Perusopetus ja HR</p> <p>Perusopetus</p>
Lisätietoja:							

2.3 Projektit

Hanke	Projekti	Alku	Päättyminen/loppu	Budjetti	Yleinentilannekuva	Tilanneyhteenveto
Sito/Kansainvälisyys	Agenda 2030: Change the school to change the community	1.10.2020	1.10.2021			Projekti on päättynyt 1.10.2021
Sito/Tieto- ja viestintäteknologian opetus- ja ohjauksen kehittäminen	Digikilta 3	12.8.2020	31.12.2022			Projekti käynnissä suunnitelmien mukaisesti. Projektin päätoteuttaja Hämeenlinna on hakenut jatkoaikaa vuoden-22 loppuun. Turku laskuttanut Hämeenlinnaa 6/2021 ja 1/2022.
Sito/Tieto- ja viestintäteknologian opetus- ja ohjauksen kehittäminen	Digipolku - digitaitojen yhteiset oppimispolut	7.4.2021	31.7.2023			Projekti on vielä käynnistymisvaiheessa. Moni asia on vielä auki mm. DigiOne-sidonnaisuuksien vuoksi. Henkilöstöresurssikysymyksissä joi-tain epäselvyyksiä, sillä projektissa kaavaillaan pedagogisen tukihenkilön käyttämistä enemmän kuin alun perin suunniteltiin.

Hanke	Projekti	Alku	Päättyminen/loppu	Budjetti	Yleinentilannekuva	Tilanneyhteenveto
	Esi- ja perusopetuksen Tasa-arvoavustus Lukuvuodelle 2020-2021	18.6.2020	28.2.2022			Jatkoaikaa haettu ja saatu 28.2.2022 saakka. Rekrytointihaasteet ovat vaikuttaneet projektiin toteutukseen.
	Esi- ja perusopetuksen tasa-arvon edistäminen Turussa Lukuvuosi 2021-2022	15.4.2021	31.12.2022			Budjetti päivitetty. Ensin tullaan käyttämään vuoden 2020 tasa-arvoraha, jonka käyttöoikeus on 31.12.2021 asti.
Sito/Kansainvälisyys	G.A.STEM Erasmus+ /Rieskalähde	1.1.2019	31.7.2021			Projekti on päättynyt 31.7.2021
Sito/Tieto- ja viestintäteknologian opetus- ja ohjauksen kehittäminen	Game it now! (Innokas)	15.1.2020	31.12.2021			Koulutukset toteutettu ja projekti on päättynyt 31.12.2021.
Sito/Tieto- ja viestintäteknologian opetus- ja ohjauksen kehittäminen	Innokas: Innovatiivinen opettaja -kehittymispolku	27.1.2021	31.12.2022			Koulutukset käynnistyvät etätoteutuksina tammikuussa 2022. Loppuvuodesta 2021 markkinoitu opettajille koulutusta.
	Kerhohanke 2019	5.3.2019	30.6.2021			Projekti on päättynyt 30.6.2021. Kaikki kerhotunnit saatiin käytettyä keväällä 2021 saadun jatkoajan turvin. Loppuselvitys on tehty ja toimitettu rahoittajalle. Toiminta jatkuu Kerhohanke 2020 -projektissa.
	Kerhohanke 2020: Koulujen kerhotoiminnan tukeminen ja kehittäminen	24.10.2020	30.6.2022			Avustuksen käyttöaikaa pidennetty rahoittajan päätöksellä 30.6.2022 asti. Tunnit jaetaan kouluille ja lisäksi mukaan jaetaan kerhohankkeen 2021 tunteja. Näin kerhohankkeen 2020 rahat saadaan suunnitelman mukaisesti käytettyä keväällä 2022.
	Kielitutorit kouluissa	5.3.2019	31.7.2021			Projekti eteni keväällä suunnitellusti. Projekti on päättynyt 31.7.2021.

Hanke	Projekti	Alku	Päättyminen/loppu	Budjetti	Yleinentilannekuva	Tilanneyhteenveto
	Kielivirta 4 - Kaksikielisen opetuksen laajentaminen 2020	16.6.2020	31.7.2022			Rahoittajan päätöksellä projekti on saanut jatkoaikaa heinäkuun-22 loppuun. Koronan takia toiminta on ollut syksyllä-21 vähäistä. Syksyllä järjestettiin oppilasagenttikoulutus kieliluokkakoulujen yhdysopettajille. Seminaari ja lähikoulutukset sekä kouluvierailuja ei pystytty järjestämään. Valtakunnallista seminaaria suunniteltiin. Rahoittajalle lähetettiin marraskuun-21 lopussa muutoshakemus, jolla haettiin lupaa kustannuslajien välisiin budjettimuutoksiin ja mahdollisuuteen osallistua osana projektia Kielikylpyopetuksen käsikirjan tekemiseen yhdessä Avaimet toimivaan kielikylpyopetukseen -projektin kanssa. Päätöstä muutoshakemukseen ei ole vielä tullut.
	Kohti harrastamisen Turun mallia / Sivistystoimiala	1.1.2021	31.7.2021			Projekti on päättynyt 31.7.2021. Kehittämistyö jatkuu kasvatuksen ja opetuksen sekä vapaa-ajan palvelukokonaisuuksien yhteistyönä "Harrastamisen Turun malli" -projektissa 1.8.2021-20.6.2022.
	Konsultatiivisen sairaalaopetuksen kehittäminen - kansallinen koordinaatio	25.2.2021	31.12.2022			Kansalliseen kehittämiseen liittyvän koulutuskokonaisuuden suunnittelu edennyt aikataulussa. Osa lähikoulutuksista on jouduttu koronatilanteen vuoksi järjestämään etäkoulutuksina. Lisäksi kouluttajien korvaukset olleet suunniteltua pienemmät. Näistä seikoista johtuen syntyneiden kulujen toteuma on suunniteltua pienempi.

Hanke	Projekti	Alku	Päättyminen/loppu	Budjetti	Yleinentilannekuva	Tilanneyhteenveto
	Konsultoiden koulunkäyntiä tuemaan	25.2.2021	31.12.2022			Koronan vuoksi koulutuksia siirtynyt etäkoulutuksiksi. Tästä johtuen rahaa ei ole kulunut suunnitellusti koulutusten järjestämisen osalta.
	Lukulukkari - lukutaidon ja lukemisen kulttuurin vahvistaminen	23.6.2021	31.12.2022			Lukulukkari Karin Niemi on aloittanut työssään ja pilotoi tehtävässä St. Olofskolanissa tammikuun-22 loppuun, jonka jälkeen käynnistyvät pilotit suomenkielisissä yläkouluissa. Toista Lukulukkaria ei ole lukuisista yrityksistä (sisäinen ja ulkoinen haku) löytynyt, joten pilotointi toteutetaan keväällä-22 yhden Lukulukkarin voimin. Kevätlukukaudella-22 työssään aloittavat yläkoulujen koulukohtaiset lukututorit.
	Oppilaanohjauksen kehittäminen Varsinais-Suomessa	17.3.2021	31.12.2022			Projekti on edennyt suunnitelmien mukaan ja olemme saaneet järjestettyä suunnitellut koulutukset. Budjettia on jäljellä vielä runsaasti, koska toteutetut koulutukset ovat olleet suunniteltua edullisempia.
	Oppimisen tuen kehittäminen Varsinais-Suomessa	26.5.2021	31.12.2022			Kaikki hankkeen työntekijät on saatu rekrytoitua ja ohjausryhmän kehittämistyö käynnissä. Muutoshakemus tehty Oppimisen tuen verkkosivun kehittämistä varten. Opettajien koulutusten kevään suunnitelmat ovat käynnissä ja koulutukset käynnistyvät loppukevästä.
	Pois poikkeustilasta 2	6.9.2021	31.12.2022			Suunnitelmat avustuksen käyttämiseksi on tehty koulujen kanssa ja avustuksen käyttö alkaa, kun Pois poikkeustilasta I -avustus on ensin käytetty loppuun helmikuun-22 loppuun mennessä.

Hanke	Projekti	Alku	Päättyminen/loppu	Budjetti	Yleinentilannekuva	Tilanneyhteenveto
	Pois poikkeustilasta: esi- ja perusopetus	17.6.2020	28.2.2022			Avustuksen käyttöaika on pidentetty rahoittajan päätöksellä 28.2.2022 asti. Projektissa työskentelee syksyn aikana yli 250 esi- ja perusopetuksen opettajaa.
	Tasa-arvohaku 2019	21.3.2019	30.6.2021			Projekti on päättynyt 30.6.2021 ja loppuseelvitys on toimitettu rahoittajalle elokuun lopussa. Toiminta jatkuu Tasa-arvohaku 2020 -projektissa.
	Teemme tulevaisuuden tekijöitä - peruskoulu on parasta	9.12.2019	31.1.2022			Projekti on edennyt keväällä 2021 suunnitelmien mukaan ja sille on myönnetty jatkoaika tammikuun 2022 loppuun asti.
Sito/Tieto- ja viestintäteknologian opetus- ja ohjauksen kehittäminen	Tutor Aboensis 2020	16.10.2019	31.12.2021			Projekti on päättynyt 31.12.2021 ja loppuraportin tekeminen on aloitettu.
Sito/Tieto- ja viestintäteknologian opetus- ja ohjauksen kehittäminen	Uutta luovat oppimisen ja opettamisen digitaaliset työtavat (Inno-kas)	19.8.2021	30.6.2023			Projekti on saanut OPH:n rahoituksen ja verkoston koulutukset alkavat syksyllä 2022.
	YSIKYMPPI - Yhteisöllisen ja sitouttavan kouluyhteisötyön mallien pilotointi	12.5.2021	31.7.2023			Projektikoordinaattorin, kouluvalmentajien ja suunnitteluryhmän (yhteensä 7 kouluvalmentajaa ja 11 kehittäjäopettajaa, -kuraattoria ja -opoa) rekrytoinnit on saatu päätökseen ja alueellinen kehittämistyö on käynnistynyt. Suunnitteluryhmä työskentelee alueellista poissaoloihin puuttumisen mallia ja pyrkii sujuvoittamaan MAR-työskentelyä.
Yhteensä:						12 835 206 €

3 Taloudelliset tavoitteet

3.1 Määrärahat

1.000 €	TP 2019	Tilinpäätös 2020	Talousarvio 2021 muutoksin	Toteutuma 31.5.21	Toteuma 31.12.2021
Tulot	6 188	6 798	7 070	3 276	6 605
Menot	115 192	120 101	125 653	52 098	127 279
Netto	-109 004	-113 303	-118 582	-48 822	-120 674
Muutos-% (netto)		3,9		58,2	1,8

4 Resurssien käyttö

4.1 Työvoiman käyttö

	Tilinpäätös 2019	Tilinpäätös 2020	TA 2021 muutoksin	Toteutuma 31.5.21	Toteuma 31.12.2021
HTV	1252,5	1247	1290	1407	1390
Palkat ja palkkiot, 1.000 €	53 632	54 299	56 127	24 493	57 701
Sijaistus, %	58,1	54	52	69,2	55
Sairauspoissaolo, %	3,4	3,1	3,1	3,5	3,1